

แผนแม่บทชุมชน กระบวนการธรรมชาติ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญา

ธรรมชาติหรือธรรมชาติมี ๔ ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติ กฎธรรมชาติ หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ และผลจากการทำหน้าที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ

ความเข้าใจในความหมายของธรรมชาติและดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ จะทำให้เกิดสุขภาวะทางปัญญา คือ ปัญญาที่แจ่มใส รู้แจ้งในความเป็นไปของธรรมชาติตามเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันแล้วเกิดขึ้นและเป็นอิสระจากความยึดมั่นถือมั่นใดๆ

“แผนแม่บทชุมชน” เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่อย่างรู้เท่าทันในโลกที่มีความผันแปรอยู่ตลอดเวลาของชาวบ้านในชุมชนเพื่อให้เกิดความพอเพียงและพึ่งตนเองได้ คำบอกเล่าของนายก หรือนายประยงค์ ธรรมรงค์ ผู้มีส่วนสำคัญในการคิดค้นนวัตกรรมดังกล่าว จะช่วยตอบคำถามว่า กระบวนการของแผนแม่บทชุมชน สอดคล้องกับหลักธรรมะ และมีส่วนในการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญาอย่างไร?

ธรรมชาติดั้งเดิมของชุมชนไม้เรียง และความผันเปลี่ยนที่เป็นจุดเริ่มต้นของความคิด

ย้อนหลังไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นของแผนพัฒนาประเทศ ธรรมชาติของตำบลไม้เรียง อำเภอลพบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นเพียงเขตชนบทที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ ไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนหรือรู้เห็นกับแนวทางในการพัฒนาประเทศ ในขณะนั้นทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้านยังมีความอุดมสมบูรณ์ อยู่มาก การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนด้วยวิถีชีวิตพอเพียงอย่างแท้จริง ในช่วงนั้นคนในชุมชนไม้เรียงพึ่งตนเองได้ เพราะอยู่กับธรรมชาติ มีอยู่มีกินไม่เดือดร้อน แม้ไม่ร่ำรวยแต่ก็ไม่อดอยาก

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เกิดวาทภัยร้ายแรงที่แหลมตะลุมพุก มีคนตายเป็นจำนวนมาก ชุมชน ไม้เรียงได้รับผลกระทบไปด้วย แม้ไม่รุนแรงเท่ากับที่ราบชายทะเล แต่ทำให้สวนสมรม (สวนที่มีการปลูกพืชผสมผสานกันหลายชนิด) เสียหายเป็นจำนวนมาก การฟื้นสภาพสวนขึ้นมาใหม่สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการปลูกยางพันธุ์ดีของรัฐบาล ทำให้สวนสมรมในลักษณะเดิมถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นสวนยางพาราตามที่ถือกันว่าถูกหลักวิชาการซึ่งมากับแผนพัฒนาประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต้องการขยายพื้นที่ด้านการเกษตร โดยส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออก ทำให้วิถีชีวิตของคนไม้เรียงเปลี่ยนไป จากที่เคยพึ่งตนเองได้ มามีชีวิตที่ต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น คือ ทำสวนยางพาราซึ่งกินไม่ได้ ต้องทำยางให้เป็นเงินแล้วเอาเงินไปซื้อทุกอย่างทุกอย่างที่ต้องกินต้องใช้

เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเข้าสู่สายพานการผลิตเชิงเดี่ยว ชาวบ้านไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้เอง ต้องขึ้นกับปัจจัยภายนอกเกือบทั้งหมด ทั้งสภาพดินฟ้าอากาศ กลไกของพ่อค้าและราคาที่กำหนดโดยต่างประเทศ ทำให้เกิดปัญหาแทบเอาตัวไม่รอด ไม่พอกินเมื่ออย่างราคาคง

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓ มีปัญหาหนักเกิดขึ้นในชุมชน คือ การพบแหล่งแร่ลวดแฟรมบนเขาศูนย์ที่อยู่ในพื้นที่ตำบลไม้เรียง เกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ คือ สินแร่ ที่ในสมัยนั้นมีราคาค่อนข้างแพง ทำให้คนไม้

เรียงและผู้คนจากทั่วสารทิศพากันไปแย่งชิง เกิดการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติและชีวิตผู้คนเพื่อให้ได้เงินมา มากที่สุด เป็นการทำลายสังคมและวัฒนธรรม ที่ตั้งมาให้เสียหายไปด้วย

เมื่อปัญหาบานปลาย แม่ทัพภาคที่สี่ในสมัยนั้นคือพลเอกหาญ ลีลาเนนที่ได้สั่งปิดเขาศูนย์ กวาดต้อนผู้คน และรื้อสิ่งปลูกสร้างจำนวนมากลงจากเขา ส่งกลับภูมิลำเนาเดิม แต่คนตำบลไม้เรียง ที่อยู่เชิงเขาศูนย์เกิดความ วุ่นวายมากกว่าที่อื่น เพราะธุรกิจต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเขาศูนย์ซึ่งมีเงินสะพัดวันละประมาณ ๑๐ ล้านบาทต้อง พังทลายลงในทันที จึงเป็นปัญหากระทบกับเศรษฐกิจและสังคมของคนไม้เรียงจำนวนมาก เกิดความไม่ปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน มีปัญหาอาชญากรรม และอบายมุขเกิดขึ้นในทุกรูปแบบ

เมื่อความรุนแรงของปัญหาตกอยู่ในชุมชนเนื่องจากผู้คนที่อื่นถูกผลักดันให้กลับภูมิลำเนาไป หมดแล้ว บทบาทของผู้นำธรรมชาติจึงปรากฏขึ้น หลังจากที่ตั้งสติได้ แกนนำชุมชนได้สรุปทบทวนและวิเคราะห์ ปัญหาเพื่อหาแนวทางแก้ไข ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า สิ่งที่เหลืออยู่ คือ สวนยางพาราซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ซึ่ง แม้ว่าจะไม่สามารถกำหนดอะไรได้ แต่ก็ต้องพัฒนาให้ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสร้างอาชีพอื่นไว้รองรับเพื่อลด ความเสี่ยง ให้สามารถอยู่ได้ในทุกสถานการณ์ ไม่เดือดร้อนจากปัจจัยรอบด้าน

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่ทำให้ราคายางพาราดต่ำพบว่า มีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องมาก แกนนำจึงเริ่ม จากสิ่งที่พอทำได้คือ ร่วมกันคิดซึ่งเป็นขั้นตอนเริ่มแรกที่มีการปรึกษาหารือกันมาตลอด จากนั้นจึงได้ร่วมกันทำ ก็ พบว่าคนชั้นรู้สึกว่าคุณคนไม่ขยันเอาเปรียบ จึงเปลี่ยนมาเป็นร่วมกันคิด แยกกันทำ แล้วเอาผลผลิตที่ได้ คือ ยาง แผ่นมาขายร่วมกัน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะคุณภาพยางแผ่นไม่สม่ำเสมอ และไม่สามารถแก้ปัญหาการเอา ไรด์เอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางได้ และได้ข้อคิดเพิ่มเติมว่า หากชาวสวนไม่สามารถกำหนดคุณภาพและราคาขาย ได้ ด้วยตนเอง ก็จะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบตลอดไป

ดังนั้น แกนนำจึงได้ทดลองวิธีที่สาม คือ ร่วมกันคิด ร่วมกันลงทุนสร้างโรงงาน แล้วจ้างคนมาแปรรูป ผลผลิตให้มีคุณภาพดีและมีมาตรฐานเดียวกัน โดยร่วมกันจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรทำสวน ไม้เรียงขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๒๗ มีสมาชิกเริ่มก่อตั้งจำนวน ๗๗ คน

การเรียนรู้เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

การแก้ปัญหาโดยวิธีการนี้ ชุมชนได้ศึกษาตัวอย่างการดำเนินงานขององค์การสวนยาง นาบอน อำเภอ นาบอน จังหวัดนครศรีธรรมราช และ โรงงานผลิตยางแผ่นอบแห้งของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง โดยนำความรู้ที่ได้มา ประติดปะต่อกัน วิเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้มากับศักยภาพของชุมชน สุดท้ายได้ข้อสรุปว่า ต้องผนวกกระบวนการผลิต และเครื่องจักรขององค์การสวนยางนาบอนเข้ากับ โรงงานของเอกชน และย่อบส่วนโรงงานให้เล็กลง เพื่อให้ พอเหมาะกับเงินที่ได้มาจากการระดมทุน

โรงงานผลิตยางแผ่น ยางอบแห้ง และยางแผ่นรมควันของชุมชนไม้เรียงเป็นตัวอย่างการเพิ่มมูลค่าผลผลิตที่ ชุมชนร่วมกันทำจนเต็มความสามารถ และได้ผลเป็นที่น่าพอใจจนถึงปัจจุบัน โรงงานได้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องราคา ลดขั้นตอนการทำงานและการลงทุนของสมาชิก ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่ม และการจ้างงานในชุมชน

งานศึกษาและพัฒนาโรงงานแปรรูปน้ำยางพาราจึงเป็นความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาของชุมชนไม้เรียง ตามหลักอริยสัจสี่ คือ เริ่มจากปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา จากนั้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา และวิธีการ

ปฏิบัติซึ่งใช้การศึกษาเรียนรู้และการลงมือทำอย่างจริงจัง สรุปรบทเรียน ปรับปรุงวิธีการให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆของชุมชน และได้เป็นกระบวนการสำคัญที่นำออกเผยแพร่ในนาม “แผนแม่บทชุมชน” คำแปลไม่เรียงในเวลาต่อมา

แผนแม่บทชุมชน การเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชน

หลังจากที่ได้ตัวอย่างรูปธรรมของความร่วมมือกัน เห็นความสามารถของคนในชุมชน เห็นข้อจำกัดและความสามารถที่ยังไม่ได้พัฒนา แคนนำชุมชนจึงได้คิดหาช่องทางการแก้ปัญหาในระยะยาว โดยร่วมกันจัดตั้งศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงขึ้นเมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๕ เพื่อเป็นศูนย์ประสานงานภายในชุมชนและภายนอกชุมชน มีการศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งทำให้ได้พบปัญหาสำคัญคือ หนี้สินของคนในชุมชนที่มีอยู่ประมาณ ๑,๖๐๐ ครัวเรือนมีมากเกือบ ๑๐๐ ล้านบาท

เมื่อนำข้อมูลเบื้องต้นมาเข้าที่ประชุมทำให้มีการวางแผนแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชน ข้อเสนอจากที่ประชุมมีหลายแนวทาง เช่น เสนอให้เพิ่มรายได้โดยเพิ่มกิจกรรมให้หลากหลายขึ้นแต่สุดท้ายได้ข้อสรุปว่า ควรใช้แนวทางการลดรายจ่าย เพราะหากรายจ่ายลดลง ส่วนเหลือจะเกิด เป็นการป้องกันการเพิ่มหนี้ได้

เมื่อจำกัดแนวทางการแก้ปัญหาหนี้สินด้วยการลดรายจ่ายได้แล้ว ชุมชนจึงได้ออกแบบการเก็บข้อมูลเพื่อให้ทราบรายละเอียดของรายจ่ายว่าได้ใช้ไปในเรื่องใดบ้าง โดยให้แต่ละครัวเรือนบันทึกข้อมูลของตนเอง ทำให้ทราบว่าบางครอบครัวมีรายจ่ายเป็นค่าเช่า เบียร์ หวย และเล่นการพนันมากกว่าค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวสารหรืออาหาร เมื่อผู้บันทึกเห็นข้อมูล ทำให้ได้รู้จักตนเองและเกิดสำนึกในการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ด้วยตัวเอง

ข้อมูลจากครัวเรือนและของชุมชนที่ได้ศึกษาร่วมกันในคราวนี้ เป็นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนไม่เรียง ทั้งรายรับรายจ่ายที่เป็นตัวเงิน ทุนการผลิตจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทุนประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนด้วย

เมื่อนำข้อมูลต่างๆมาผ่านเวทีวิเคราะห์ของคนในชุมชนซึ่งมีความหลากหลายเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน จึงเป็นที่มาของแผนแม่บทชุมชน

เป้าหมายของแผนแม่บทชุมชน คือ การพัฒนาความสามารถของคนในชุมชน

หัวใจสำคัญของแผนแม่บทชุมชนคือ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการตนเอง สามารถพึ่งตนเองและร่วมมือกันจัดการกับปัญหาของชุมชน

ข้อมูลรายได้และค่าใช้จ่ายในครัวเรือน รวมทั้งข้อมูลชุมชนเมื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ก็จะเกิดการเรียนรู้ขึ้น นั่นคือหัวใจของแผนแม่บทชุมชน สำหรับกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ที่มาจากแนวทางในการแก้ไขปัญหาถือเป็นผลพลอยได้

กระบวนการเรียนรู้ในแผนแม่บทชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่ผู้นำชุมชนที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดไปสู่แต่ละครอบครัว ในการเก็บข้อมูลต้องได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงความจริงมากที่สุด นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน กำหนดเป็นแผนงาน/โครงการต่างๆ ที่สอดคล้องกับทุนของชุมชน หลังจากนั้น นำผลสรุปประกาศให้ชาวบ้านในชุมชนรับทราบ

เมื่อชุมชนได้แผนแม่บทมาแล้ว ก็จัดตั้งสภาผู้นำชุมชนเพื่อแปลงแผนสู่การปฏิบัติ โดยประสานกับหน่วยงานต่างๆ ให้เกิดความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง โดยเน้นการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันภายในชุมชนเป็นหลัก สำหรับการประสานความช่วยเหลือจากท้องถิ่นและของส่วนราชการก็เฉพาะในส่วนที่เกินความสามารถของชุมชนเท่านั้น

ผลลัพธ์ และผลกระทบที่เกิดขึ้น (ต้นแบบแผนแม่บทชุมชน)

กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนซึ่งมาจากประสบการณ์การศึกษาปัญหาาราคายางพาราตกต่ำ จนสามารถแก้ปัญหาด้วยการร่วมทุนจัดตั้งโรงงานแปรรูปยางอบแห้งด้วยน้ำพิกน้ำแรงของคนในชุมชน ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนไม้เรียงและสังคมไทยในหลายด้าน ดังนี้

๑. การเรียนรู้ของสมาชิกจากการบันทึกรายรับรายจ่าย ช่วยในการวางแผนการใช้จ่ายภายในครัวเรือนอย่างเหมาะสม รวมทั้งวางแผนการผลิตเพื่อให้มีผลกำไรจากการลงทุน

๒. การเรียนรู้รูปแบบการผลิตและการบริโภคของคนในชุมชนช่วยในการวางแผนการผลิต ที่เกื้อหนุนกันภายในชุมชน โดยแบ่งกันรับผิดชอบผลผลิตที่แตกต่างกันในแต่ละหมู่บ้าน เกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนที่หลากหลาย และรวมตัวกันจัดการผลผลิตที่เชื่อมโยงกับภายนอกอย่างเหมาะสม

๓. กระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางดังกล่าวได้ขยายผลในระดับจังหวัดจัดตั้งเป็นเครือข่ายยมนา(ยางพารา ไม้ผล และนาข้าว) ซึ่งเป็นที่มาของการร่วมคิด ร่วมทุนและร่วมจัดการในนามเครือข่ายผลิตภัณฑ์แปงขนมจิ้น และได้เสนอให้รัฐบาลจัดทำกฎหมายวิสาหกิจชุมชนขึ้นมารองรับ นอกจากนี้ได้ร่วมกับชาวสวนยางในจังหวัด นครศรีธรรมราชและเครือข่ายชาวสวนยางในจังหวัดอื่นๆ ทั่วประเทศศึกษาปัญหายางพาราทั้งระบบ และได้จัดทำแผนแม่บทการพัฒนายางพาราภาคประชาชนเสนอรัฐบาล ซึ่งได้รับการตอบรับในเชิงนโยบายในหลายๆด้าน

๔. แผนแม่บทชุมชนได้รับการขยายผลอย่างกว้างขวางโดยหลายหน่วยงานร่วมเป็นเจ้าของรวมทั้งได้กำหนดไว้ในกฎหมายและระเบียบปฏิบัติในการจัดทำแผนพัฒนาในระดับหมู่บ้านและชุมชนที่มีการเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาระดับประเทศ เริ่มจาก

ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ กรมส่งเสริมการเกษตรร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาไทยและมูลนิธิหมู่บ้าน โดยการสนับสนุนของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้นำแนวทางของแผนแม่บทชุมชนมาดำเนินการในโครงการ “เพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน”

ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔ กองทุนชุมชน (SIF) นำกระบวนการแผนแม่บทชุมชนมาขยายผล ก่อนที่จะถูกนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็ยค้ำบัให้ลดความสำคัญลง

ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ - ๒๕๔๘ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) สนับสนุนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนในทุกตำบลทั่วประเทศ

ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ ศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกับเครือข่ายแผนแม่บทชุมชน ๔ ภาคดำเนินการขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชนระดับตำบล

ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๒ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช (นายวิชม ทองสงค์) ได้นำแผนแม่บทชุมชน มาเป็นกระบวนการพื้นฐานในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยใช้ชื่อว่า “โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมบูรณ์และยั่งยืน” หรือ “ชุมชนอินทรีย์” กำหนดแผนการดำเนินงานครอบคลุมทุกหมู่บ้านทั่วทั้งจังหวัด โดยความร่วมมือของทุกภาคส่วน

ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ รัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้ใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขในระดับจังหวัด

ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ กระทรวงมหาดไทยเห็นชอบในกระบวนการขับเคลื่อนแผนแม่บทชุมชนตามแนวทาง “ชุมชนอินทรีย์” ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชนเป็นเจ้าภาพหลัก ทำหน้าที่สนับสนุนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนในระดับหมู่บ้านและตำบลทั่วประเทศ

ปัจจุบัน “แผนชุมชน” ถูกบรรจุไว้ในพระราชบัญญัติบริหารราชการแผ่นดิน(ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอในการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อร่วมมือกับชุมชนในการดำเนินการให้มีแผนชุมชนเพื่อรองรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัด และกระทรวง ทบวง กรม โดยที่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่(ฉบับที่๑๑) พ.ศ. ๒๕๕๑ และระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยหลักเกณฑ์การเป็นกรรมการหมู่บ้าน การปฏิบัติหน้าที่และการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้กำหนดโครงสร้างของคณะกรรมการหมู่บ้านตามแนวทางของสภาผู้นำชุมชนไม่เรียง โดยกำหนดให้เป็นองค์กรหลักทำหน้าที่บูรณาการการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน และติดตามผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้แผนแม่บทชุมชนถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำแผนพัฒนาที่ต้องดำเนินการในระดับหมู่บ้านและชุมชน เชื่อมโยงกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาประเทศ

ความรู้สึกรู้สึกของเจ้าของความคิด และผู้เกี่ยวข้อง

แผนแม่บทชุมชนถือเป็นสมบัติของชุมชนและสังคมไปแล้ว กระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของแผนได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม และชุมชน เป็นการปฏิรูประบบความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับชุมชนที่เคยอุปถัมภ์ตั้งการ หรือขัดแย้งไม่ลงรอยกัน ตามคติ “ไม่รบนาบไม่หายจน” มาเป็นการทำงานร่วมกันของภาคีภาคส่วนต่างๆ มีความเชื่อมั่นและยอมรับในภูมิปัญญาของชาวบ้านมากขึ้น

สำหรับชุมชนที่เคยเบมือขอ ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองก็เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน เกิดความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดหลักของแผนแม่บทชุมชนที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันภายในชุมชนอาจลดความสำคัญลง เนื่องจากชื่อ“แผนชุมชน”ที่ทำให้ผู้รับผิดชอบละเลยหัวใจสำคัญของแผน คือ กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความสามารถของคนในชุมชนให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก สามารถจัดการกับครอบครัวตนเองและร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน โดยทำตามหน้าที่ให้ได้ตัวแผนเพื่อรองรับงบประมาณของส่วนราชการ เช่นเดียวกับแผนพัฒนาในระดับอื่นๆ

ศูนย์เรียนรู้และพัฒนาชุมชน สิ่งที่แกนนำชุมชนไม่เรียงคิดจะทำต่อไป

ประยงค์ ธรรมรงค์เฝ้ามองความเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมเล็กๆที่คนในชุมชนไม่เรียง ลูกขึ้นมาแก้ไข ปัญหาอาชีพการทำสวนยางของตนเอง จนเกิดเป็นแผนแม่บทชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและแพร่ขยายแนวคิดและการปฏิบัติออกไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ แม้ว่าจะเกิดประโยชน์กับหลายชุมชน แต่ก็มีชุมชนจำนวนมากไม่อาจดำเนินการได้แม้ว่าจะมีการทุ่มเททั้งกำลังคนและงบประมาณลงไปเป็นจำนวนมาก เนื่องจากแผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนที่ต้องอาศัยความสนใจใฝ่เรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน และต้องอาศัยกระบวนการ ที่เข้าใจหลักคิดและมีความสามารถรอบด้าน โดยที่สังคมไทยเป็นสังคมใฝ่เสพบริโภคนิยมด้วยการรอคอยผลลบลันดาล ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลที่พยายามดำเนินการในลักษณะส่งผลลบลันดาลเพื่อให้ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน โดยที่ระบบราชการก็ขาดแคลนครูกระบวนการที่มุ่งมั่นตั้งใจและมีทักษะประสบการณ์ในการเอื้ออำนวยการเรียนรู้

แผนแม่บทชุมชนที่ได้รับการขยายผลไปทั่วประเทศจนกลายเป็นกฎหมายและระเบียบปฏิบัติโดยระบุให้เป็นอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ จึงมีเป้าหมายที่ตัวแผนงาน/โครงการเพื่อรองรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดและกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งโดยแนวคิดแล้วเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น เพราะหัวใจของแผนแม่บทชุมชนคือ กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชน โดยที่การหนุนเสริมจากภายนอกเป็นปัจจัยที่มาทีหลัง ประยงค์ ธรรมรงค์และแกนนำชุมชนไม่เรียงจึงถือเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องสร้างความเข้าใจในหลักคิดหรือหัวใจของแผนแม่บทชุมชนซึ่งเป็นงานที่คิดจะทำอย่างจริงจังในลำดับต่อไป

การขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้และพัฒนาชุมชนไม่เรียงจึงเป็นกิจกรรมที่แกนนำชุมชนไม่เรียงให้ความสำคัญและกำลังดำเนินการอย่างเข้มข้นอยู่ในปัจจุบัน

แผนแม่บทชุมชนกับการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญา

“แผนแม่บทชุมชน” เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนผ่านการเรียนรู้ในเรื่องราวของตนเองและชุมชน รวมทั้งโลกภายนอกเพื่อการดำรงอยู่อย่างรู้เท่าทัน และมีความพอเพียง เพื่อสุขภาวะทางร่างกาย จิตใจและสังคม ซึ่งเป็นเป้าหมายของการมีชีวิตอยู่ในโลก

สำหรับเป้าหมายเพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะทางปัญญาที่เป็นความรู้แจ้งในความเป็นไปของธรรมชาติตาม เหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น และเป็นอิสระจากความยึดมั่นถือมั่นใด ๆ นั้น คงเป็นเรื่องที่ยากจะเกิดขึ้นกับ บุคคล หรือในระดับชุมชน

อย่างไรก็ตาม จากแบบแผนการดำเนินชีวิตของประยงค์ วรรณคดีที่มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีความพอเพียง ในชีวิต อยู่เหนือค่านินทาว่ากล่าวและคำยกย่องสรรเสริญ ซึ่งได้เฝ้ามองความเป็นไปของแผนแม่บทชุมชนจาก กระแสความสนใจที่ถาโถมเข้ามา ให้การต้อนรับผู้มาเยือนด้วยดวงตา ที่อ่อนโยนเป็นมิตร บอกเล่าเรื่องราว ซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยความอดทน แฝงด้วยพลัง ความเข้มแข็ง และความเข้าใจในเหตุปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ได้ยึด มั่นในสิ่งที่สร้างสรรค์มาซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่อาจควบคุมได้ โดยมุ่งมั่นที่จะกระทำในสิ่งที่ควรทำต่อไป เป็นสิ่งบ่งบอกถึงการมีสุขภาวะทางปัญญาที่น่าเลื่อมใส แต่สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับแผนแม่บทชุมชนซึ่งได้ ขยายผลไปอย่างกว้างขวางนั้น เราไม่อาจคาดหวังได้ว่ากระบวนการดังกล่าวจะช่วยให้เกิดสุขภาวะทางปัญญาตาม ผู้ต้นคิดหรือไม่? ทั้งในส่วนบุคคลและชุมชน คงทิ้งไว้เป็นคำถามสำหรับสนใจใคร่รู้ทำการสืบค้นอย่างลึกซึ้งต่อไป
